

ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПРОБ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ НА СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКІ ПРОФЕСІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.С.Люлька

Чернігівський державний педагогічний університет

Одним з ефективних засобів формування професійної спрямованості учнів на сільськогосподарські професії є здійснення професійних проб. Професійні проби – це профвипробування, що моделює елементи конкретного виду професійної діяльності (завершений процес) і сприяє свідомому, обґрунтованому вибору професії. Професійні проби виступають найважливішим етапом професійної орієнтації. У процесі професійних проб учні одержують досвід тієї роботи, яку вони обрали, і намагаються визначити, чи відповідає характер даної роботи їх спроможностям і умінням [3]. Професійні проби по різних сферах професійної діяльності містять у собі комплекс теоретичних і практичних занять, що моделюють основні характеристики предмета, цілей, умов і знарядь праці, ситуацій прояву професійно важливих якостей, що дозволяє учням оцінювати власні можливості освоєння професії. Реалізація в змісті професійних проб принципу єдності свідомості і діяльності актуалізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє розвитку професійних здібностей.

У ході нашого експериментального дослідження було перевірено вплив професійних проб на формування в учнів професійного інтересу, ціннісних орієнтацій та інших складових професійної спрямованості на сферу сільськогосподарського виробництва.

Розглядаючи професійні проби як засіб актуалізації професійного самовизначення й активізації творчого потенціалу особистості школярів, виділяємо ряд особливостей, що розширюють границі можливостей традиційного трудового навчання в придбанні досвіду професійної діяльності.

На відміну від учнів 10-11 класів, при роботі з якими основну увагу необхідно зосереджувати на формуванні і розвитку професійно важливих якостей

особистості в обраному ними виді діяльності, способах самопідготовки і саморозвитку в ній, у школярів 8-9 класів процес професійного самовизначення здійснюється на допрофесійному рівні і має свої специфічні особливості. Однією з основних відмінностей даного процесу є перевага пізнавально-оцінного аспекту, у той час як формування професійних знань, умінь і навичок грає не домінуючу, а допоміжну роль і служить засобом діагностики своїх індивідуальних якостей, інструментарієм до пізнання сфер професійної діяльності.

Зазначені особливості визначають успішність вибору профілю навчання в 10-11 класах, професійної адаптації випускників до нових умов, надають можливість зміни видів професійної діяльності на етапі професійного самовизначення. Однак, не заперечується також головна роль внутрішньої активності особистості в самовизначенні, високий потенціал якої дозволяє учням досягти значних успіхів у практичній діяльності, сприяє професійної успішності в передбачуваній сфері діяльності.

У 8-9 класах професійні проби здійснюються в наступних формах або їхньому сполученні:

- трудове завдання, пов'язане з виконанням технологічно завершеного виробу (вузла, технологічно взаємозалежних закінчених операцій);
- серія послідовних імітаційних (ділових) ігор;
- творчі завдання дослідницького характеру (курсний проект, реферат тощо);
- здійснення комплексу агротехнічних дій по вирощуванню рослин, тварин та ін.

У змісті професійної проби ми виділяли декілька етапів: вступний - ознайомлювальний, підготовчий і виконавчий. На кожному етапі вирішувалися конкретні задачі.

Так, на *першому етапі* вирішувалися завдання по визначенню інтересів, захоплень учнів, їхнього ставлення до різних сфер професійної діяльності. Засобом одержання необхідної інформації про учнів були анкетування, ознайомлювальна бесіда, результати педагогічних спостережень тощо. Отримана інформація дала можливість визначити стан загальної готовності школяра до виконання професійної проби.

На *другому етапі* (підготовчому) накопичувалася інформація про учнів, яка була спрямована на виявлення їхніх знань і умінь в галузі тієї професійної діяльності, у якій передбачалося проведення проби. Крім діагностичної задачі, на даному етапі вирішувалися дидактичні завдання по придбанню теоретичних знань. Цей етап передбачав формування у школярів уявлень про даний вид діяльності, що вони виконували у ході професійної проби. Отримані дані використовувалися для визначення рівня підготовленості школярів для виконання проби і при аналізі результатів її виконання в цілому.

Третій - виконавчий етап включав комплекс теоретичних і практичних завдань, що моделюють основні характеристики предмета, цілей, умов і знарядь праці, а також ситуації прояву професійно важливих якостей особистості фахівців.

Для моделювання професійної діяльності фахівця ми використовували наступний прийом. Всі види професійної діяльності представника досліджуваної професії від початку діяльності до одержання завершеного її продукту (виконання функціональних, посадових обов'язків, створення готового виробу і т. ін.) розділяються на декілька циклів. Кожен з циклів містив специфічні особливості досліджуваного виду професійної діяльності, демонстрував стадії створення завершеного продукту трудової діяльності. Виділені цикли були взаємозалежними і у сукупності досить повно характеризували зміст діяльності фахівця, включали ситуації для прояву професійно важливих якостей, відрізнялися за цілями і знаряддями праці, характером, умовами, формами організації і способам виконання роботи, контактам із людьми тощо.

Кожен етап практичного виконання завдань професійної проби передбачав одержання закінченого продукту діяльності учня, виконання професіографічного завдання й оцінку практичних завдань даного етапу.

Після виконання завдань етапу або завдань визначеного рівня складності (рівневий підхід) школярі склали професіографічну характеристику – формулу професійної діяльності конкретного етапу. Рівень складності практичних завдань на кожному з етапів може бути різним.

Так, перший рівень включав завдання, що вимагають від учня початкових

професійних умінь, достатніх для їхньої реалізації як виконавця. Завдання другого рівня містять елементи творчого характеру, передбачають деяку раціоналізацію професійної діяльності. Завдання третього рівня складності припускають самостійну діяльність учнів - планування, постановку проміжних і кінцевих цілей, аналіз і самооцінку результатів діяльності.

Основними критеріями віднесення завдань професійної проби до різних рівнів складності можуть бути такими:

1. Характер діяльності при виконанні завдання.
2. Зміст виконуваної діяльності (просте, що не потребує складних логічних операцій; потребуючого певного рівня знань і умінь, операцій логічного мислення; потребуючого пошуку і залучення додаткової інформації, виконання складних операцій логічного мислення).
3. Ступінь самостійності (дія за зразком, запропонованим викладачем; таке, що потребує прояви елементів самостійності у виборі способів, підходів і прийомів виконання завдань проби; широка самостійність у пошуку підходів організації і технології виконання завдань проби).
4. Допомога з боку викладача (консультування при виникненні утруднень в учнів, пропозиція скористатися довідковою літературою, позначення загального напрямку пошуку в рішенні завдань професійної проби і рекомендації по використанню допоміжними і дидактичними матеріалами).

Підходи до зміни (нарощуванню) рівнів складності завдань можуть бути різними в залежності від прийнятого варіанта побудови професійної проби - виконання завдань всіма учнями з переходом від 1-го рівня складності до 2-го і 3-го; диференційоване виконання завдань різного ступеня складності в залежності від підготовленості школярів. Поряд з рівневим підходом можливо використовувати й етапний підхід до здійснення професійних проб. Кожен етап професійної діяльності передбачає три рівні складності.

У зв'язку з тим, що одним із завдань професійних проб є, по можливості, широке ознайомлення учнів із групою родинних або суміжних професій різних галузей на прикладі конкретного виду професійної діяльності, при виборі об'єктів

професійних проб для школярів необхідно керуватися наступними критеріями: поширеність галузі, наявність яскраво виражених, специфічних особливостей розглянутої сфери діяльності; доступність об'єктів для виконання учнями; безпека для здоров'я; невисокі вимоги медичних показань до даного виду діяльності; репрезентованість типажних професій відповідно до класифікацій даної сфери; наявність можливості для варіативного виконання проб різного ступеня складності; здібність задоволення професійних інтересів школярів; дотримання принципу наступності для продовження професійного навчання у відповідному навчальному закладі.

Конкретизація і поглиблення придбаних учнями знань і умінь, уявлень про групу родинних (типажних) професій, здійснювана в ході виконання завдань професійних проб, вимагає реалізації ряду організаційних і методичних умов: спрямованість змісту діяльності школярів на розвиток їхніх інтересів, схильностей і здібностей; облік рівня підготовленості учнів до виконання завдань різного ступеня складності; забезпечення матеріально-технічними засобами; виконання завдань проби з виділенням і дотриманням наступності цілей, завдань, умов їхній здійснення; конкретизація продуктів діяльності учнів для об'єктивної оцінки виконання завдань професійних проб; оперативний контроль і коригування процесу виконання завдань проби.

Ми прийшли до висновку, що у процесі організації і проведення професійних проб учнів необхідно передбачати наступні педагогічні умови.

Умова перша. Підготовка викладача (учителя, майстра) до проведення занять по професійних пробах. Для успішного проведення занять повинний бути ретельно підібраний дидактичний матеріал: професіограми на професії і спеціальності, із якими учні будуть знайомитися при виконанні професійних проб; класифікації професій для упорядкування формул професій і формул професійної діяльності школярів при виконанні завдань професійних проб; тестові завдання для виявлення рівня підготовленості школярів і рівня розвитку їх професійно важливих якостей, коментар фахівців до них; наочні приладдя для демонстрації досвідів, принципів дії, що забезпечують засвоєння школярами передбачуваного

навчального матеріалу. Крім того, викладач має розробити зміст професійних проб із виділенням етапів, рівнів складності виконання завдань; підібрати інструменти, технологічну документацію, оснастку для їхнього виконання; розробити критерії оцінки виконання професійних проб або їхніх етапів. При цьому підходи до оцінювання результатів учнів можуть бути різними - від традиційної системи оцінок до виділення рівнів якості виконання завдань. Викладач звертає увагу школярів на критерії системи оцінок, по яких фіксується якість виконання ними етапів професійних проб. Розроблена система оцінок може бути також використана для визначення самооцінки учнів по кожному етапі і всій пробі в цілому.

В якості критеріїв можуть бути виділені: інтерес (стійке ставлення до роботи); активність (самостійність при виборі праці); знання й уміння (рівень професійних знань і умінь, необхідних для виконання даної проби); творчість (оригінальність вибору об'єктів праці); якість (старанність, відповідність виробу вимогам державних стандартів). Додатковими показниками якості виконання практичних завдань проби можуть бути: відповідність кінцевого результату цілям завдання; обґрунтованість прийнятих рішень; акуратність; рефлексія результатів власної діяльності; прояв загальних і спеціальних професійно важливих якостей фахівця даної сфери діяльності; прагнення виконати умови і вимоги практичного завдання й інші. Крім того, викладач має розробити календарний план занять і визначити зразковий їхній зміст.

Умова друга. Ознайомлення школярів із вимогами професій до людини і змістом професійної діяльності, у сфері якої організуються проби. Викладач знайомить учнів із предметами, засобами, цілями, умовами, знаряддями праці даної сфери діяльності. Школярі працюють із професіограмами, складають формули професій відповідно до прийнятого або спеціально розробленими класифікаціями професії.

Умова третя. Здійснення діагностичного тестування. Це сприяє в ході виконання професійних проб самостійному порівнянню вимог, запропонованих професією до людини зі своїми індивідуальними можливостями. Добір тестів,

їхнього змісту і діагностичної цінності повинний бути обґрунтований і погоджений із психологами. Ретельно розробляються інструкції до проведення діагностичного тестування.

Умова четверта. Виявлення професійних намірів учнів та їхнього досвіду в конкретній сфері діяльності. Це дозволяє одержати уявлення про інтереси учнів, рівні їх знань, досвіду в певній сфері професійної діяльності; визначити рівень підготовленості школярів до виконання завдань різної складності. Дані, накопичені викладачем про рівень підготовленості школярів у результаті аналізу анкет і бесід з учнями, дозволяють зробити їм діючу допомогу у виборі і виконанні завдань, що викликають у них утруднення.

Умова п'ята. Ознайомлення учнів із змістом професійних проб і організацією їхній виконання.

Професійна проба передбачає три аспекти - технологічний, ситуативний і функціональний, інтеграція яких дозволяє відтворити цілісний образ професії. Технологічний аспект характеризує операційний бік професії, передбачає оволодіння учнями прийомами роботи зі знаряддями праці, знаннями про послідовність впливів на предмет праці з метою одержання завершеного виробу. Ситуативний аспект відтворює змістовну сторону професійної діяльності, визначає предметно-логічні дії, що входять у неї. Виконання цих завдань жадає від учнів певних розумових дій на основі досвіду і придбаних знань. Функціональний аспект відбиває динамічний бік професійної діяльності, визначає успішність освоєння нормативно схваленого способу діяльності засобами, прийомами, внутрішніми компенсаторними механізмами учня. Він фіксує ті функції і їхні показники, що повинні бути досягнуті і виявлені в конкретному завданні проби. Вказані аспекти є необхідними при упорядкуванні змісту професійної проби. Однак викладач може відступити від розгорнутої схеми упорядкування програми професійної проби і представити її в згорнутому вигляді. Але при цьому важливо, щоб у школярів створювалося цілісне уявлення про професію, специфіці даного виду професійної діяльності, а зміст професійної проби, постановка цілі, умов і результат чітко повинні відповідати принципу її

побудови як профвипробування, що має діагностичну, діяльнісну, творчу спрямованість, що включає ситуації для прояву професійно важливих якостей особистості фахівця, можливості для розвитку інтересів, здібностей і схильностей школяра. Ознайомлення учнів із змістом професійних проб ми будували таким чином, щоб відповідно до самооцінки і рівня домагань вони змогли самостійно вибрати ступінь складності завдання. Практичне виконання завдань професійної проби здійснювалося за схемою: завдання - умови - результат. Перед учнями ставилося завдання певного ступеня (рівня складності) трудности, проблемності, обумовлювалися умови, яких необхідно було дотримувати при виконанні завдань, і визначався той продукт діяльності, котрий учень мав одержати по завершенню циклу професійної діяльності в результаті тих або інших впливів. У ході виконання професійних проб викладач виявляв, формував і закріплював необхідний об'єм знань, умінь, що вимагаються для якісного виконання завдань. Це був стислий виклад теоретичних відомостей, зв'язаних із технологією; вправи з робочим інструментом, інструкційними, технологічними картами, кресленнями; виконання найпростіших технологічних операцій, графічних, вимірювальних, обчислювальних робіт; докладне консультування; показ правильних робочих дій, рухів, прийомів і т.д.

Умова шоста. Загальне підведення підсумків і рекомендації на майбутнє. Професійні проби завершувалися підведенням підсумків. Це була бесіда, у ході якої з'ясовувалося, чи змінилися професійні наміри учня, які труднощі і вагання вони випробували при виконанні проби. При підведенні підсумків виконання етапів або всієї проби в цілому викладач підкреслював, які індивідуальні риси учня не дозволили йому виконати завдання на необхідному рівні (наприклад, неуважність, зайва рухливість або пасивність тощо), і давав необхідні рекомендації. Якщо при оцінці викладач сам мав труднощі, він сам звертався за допомогою до психолога. При підведенні підсумків учителю варто звернутися до аналізу виконання учнями завдань професійної проби й особливої уваги звернути на її складові компоненти - технологічний, ситуативний, функціональний. Можуть робити негативний вплив відсутність достатнього досвіду для реалізації на

практиці знань, якими володіє школяр.

За підсумками виконання професійних проб *учні мали знати:*

- зміст, характер праці в даній сфері діяльності, вимоги, запропоновані до особистості і професійних якостей;
- загальні теоретичні відомості, зв'язані з характером виконуваної проби;
- технологію виконання професійної проби;
- правила безпеки праці, санітарії, гігієни;
- інструменти, матеріали, устаткування і правила їх використання на прикладі професійної проби.

Учні повинні вміти:

- виконувати найпростіші операції;
- користуватися інструментом, матеріалом, документацією;
- виконувати санітарно-гігієнічні вимоги і правила безпечної праці;
- виконувати найпростіші обчислювальні й вимірювальні операції;
- співвідносити свої індивідуальні особливості з професійними вимогами.

Таким чином, за даними результатів, проведеного нами педагогічного експерименту (таблиця 1), використання професійних проб у процесі навчально-трудової діяльності учнів 8-9 класів сприяло ефективному формуванню у них професійної спрямованості на сільськогосподарські професії

Таблиця 1

Рівні професійної спрямованості учнів на професії сільськогосподарського виробництва (абсолютні та відносні показники)

Рівні	Констатуючий експеримент				Формуючий експеримент				Δ= Е-К
	Е	Е, %	К	К, %	Е	Е, %	К	К, %	
Високий	29	10,4	28	9,7	60	21,2	32	11,2	+ 10%
Середній	63	22,5	62	21,4	81	28,6	52	18,4	+ 10,2%
Низький	188	67,1	190	68,9	139	50,2	201	70,4	- 20,2
	280	100	290	100	280	100	285	100	

ЛІТЕРАТУРА

1. Бас А.Г. Орієнтація учнів на сільськогосподарські професії. - К.: Рад. школа, 1986. - 159 с.
2. Експериментальна програма з трудового навчання "Основи господарської діяльності" для учнів 8-9 класів середніх загальноосвітніх шкіл / Укл. Г.І.Левченко, В.З.Моцак, Б.М.Терещук та ін. - К.: ІСДО МО України, 1995. - 72 с.
3. Комплект программ профессиональных проб школьников // С.Н. Чистякова, Т.П. Агибалова, Л.А. Барабанова и др. - М.: Филология, 1996. - 192 с.
4. Кравецький В. Особливості професійного самовизначення старшокласників сільських загальноосвітніх шкіл // Наукові записки Тернопільського ДПУ. Серія: Педагогіка. - № 3. - 1999. - С. 116 - 119.
5. Методика формування професійного самоопределення школьников на различных возрастных этапах: Книга для учителя / Под ред. А.Я. Журкиной, С.Н. Чистяковой. - Кемерово: КОИУУ, 1996. - 149 с.